

maa iloa. Jussi Hanska kertoo, että myös köyhät fransiskaanit ottivat kiittolisina vastaan (laadukkaan) viinin lahjan Jumalalta.

Kokoomateoksen mielenkiintoisimpiin alkuperäislähteisiin kuuluvat Portugalia 1430-luvulla hallinneen Duarte-kuninkaan omat kirjoitukset. Iona McCleery kertoo, että melankoliasta kärsinyt mutta hurskas kuningas ei tahtonut totella lääkäreitään, jotka neuvoivat häntä luopumaan tehtävistään, mutta harrastamaan seksiä ja juomaan laimentamatonta viiniä; liturgia tarjosi hänelle parempaa terapiaa.

Kuten johdannossa todetaan, useimmat artikkelit ovat tapaustutkimuksia, mutta toimittajat toivovat niiden muodostavan synteessin mielen toiminnan häiriintymistä koskevista käsityksistä myöhäiskeskiajan kulttuurissa. Synteessin syntyminen keskiaikaisista mielenhäiriökäsityksistä on nähdäkseni yhtä vaikeaa kuin nykyisistä käsityksistä: tiukkoja ja kattavia määritelmiä mielen häiriöistä on mahdotonta antaa, ja kokonaiskäsitykseksi jää lähinnä käsitysten kirjo.

En tiedä, miten paljon tämän tyyppisten artikkelikokoelmien edes tarvitsee yrittää luoda kokonaiskuvaa tai synteesiä jostain aiheesta. Sari Katajala-Peltomaa ja Susanna Niirasen kokoamasta teoksesta löytyy kiinnostuneille tietoa monenlaisista keskiaikaisista näkökulmista erilaisiin mielenhäiriöihin raivohulluudesta juopumukseen. Selkeiden alaotsikoiden sekä hakemiston avulla löytää asiat ja henkilöt, jotka erityisesti kiinnostavat. Se on jo paljon.

VESA HIRVONEN
DOS., LAHTI

SIMO HEININEN Agricolan perintö: Paulus Juustenin elämä. Helsinki: Edita 2012. 218 s.

Emeritusprofessori Simo Heininen on tullut tunnetuksi erityisesti Mikael Agricola ja Suomen reformaatioaikaa käsittelevillä teoksillaan ja artikkeleillaan. Nyt käsillä oleva kirja avaa uuden näkökulman 1500-luvun suomalaiseen elämään, tällä kertaa Paulus Juustenin (n. 1520–1575) kautta. Vaikka kirja käsittelee Paulus Juustenin elämää ja kirjallista tuotantoa, välittyy sen kautta myös laajempi kuva reformaatio-kauden kirkollisesta ja poliittisesta elämästä.

Kirjan pääpaino on, kuten otsikko kertoo, Paulus Juustenin elämän läpikäymisessä. Jo sisällysluettelon silmäily kertoo olennaisia piirteitä ensimmäisen suomalaisen nimeltä tunnetun historiankirjoittajan vaiherikkaasta elämästä. Heininen kuvaa Juustenin elämää sen alusta loppuun herkkästi, käyttäen ansiokkaasti hyödykseen niin aiempaa tutkimustietoa kuin lähdeaineistoakin.

Paulus Juusten syntyi noin vuonna 1520 ja aloitti koulunsa Viipurissa, josta hän siirtyi myöhemmin Turkuun kouluun. Viimeistään Turussa Juusten tutustui Mikael Agricolaan, joka tuli Turun koulun rehtoriksi vuonna 1539. Juustenin tie vei hänet kuitenkin takaisin Viipuriin vuonna 1541, jossa hän toimi lähes kaksi vuotta Viipurin koulun rehtorina, ”ei tosin mielellään”. Viipurista Turun tuomiokapituli lähetti Juustenin vuonna 1543 saamaan teologista ja humanistista sivistystä Wittenbergin yliopistoon, ”jotta hän voisi myöhemmin opettaa niitä muille taitavammin ja paremmalla menestyksellä”. Vaikka Juusten ei ehtinyt saavuttaa akateemista oppiarvoa ennen Wittenbergin yliopiston sulkemista, Philipp Melancthonin kirjoittamassa opintotodistuksessa kiitellään Juustenin kunnollisuutta ja vaatimattomuutta. Samoin maini-

taan, että Juusten on ”käyttäytynyt rauhallisesti ja vakaasti, kuten oppineen ja hyvän miehen tulee”. Opintotodistus mukanaan Juusten palasi Turkuun syksyllä 1547.

Seuraavana vuonna Kustaa Vaasa nimitti Juustenin Turun koulun rehtoriksi ja Mikael Agricola joutui väistymään virastaan. Tämä perustui vanhaan tapaan, jonka mukaan viimeksi ulkomailta kotiutunut maisteri sai viran hoitaakseen. Agricolan ja Juustenin välit viilenivät virantäytön myötä, sillä Agricola ei olisi halunnut luopua paikastaan. Hän oli jo aiemmin ärsyttänyt kuningasta kiellettyillä lähettämällä oppilaitaan Tukholmaan hovin käyttöön kesken opintojensa. Agricola yritti saada virkansa takaisin, mutta turhaan.

Turun piispa Martinus Skytte kuoli vuonna 1550, jonka jälkeen Turun piispanistuin oli tyhjiään lähes neljä vuotta, kunnes vuonna 1554 Kustaa Vaasa jakoi Suomen kahteen hiippakuntaan. Mikael Agricola tuli Turun hiippakunnan ja Paulus Juustenista Viipurin hiippakunnan piispa. Agricolan kuoltua rauhanneuvottelumatkalla Moskovaan 1557 odotti Juusten pääsevänsä Turun hiippakunnan johtoon. Hän sai kuitenkin odottaa kuusi vuotta, ennen kuin pääsi käsiksi Agricolan perintöön.

Vuonna 1563 Juustenista tuli Turun piispa. Hiippakunnan taloudellinen tilanne oli vaikea ja kirkon omaisuutta oli takavarikoitu runsaasti. Juusten johti hiippakuntaa aikana, jolloin kaikesta oli pulaa. Juustenin seurakunnille kirjoittamat, vajaan kymmenen vuoden ajalta säilyneet kiertokirjeet välittävät kuvan sodan, nälän ja ruton varjostamasta ajasta. Pappineuvoston laatimissaan statuuteissa Juusten antoi muiden ohjeiden rinnalla papistolle ohjeita myös köyhyyden sietämisestä, ”koska esivalta on vähentänyt pappien tuloja”.

Juustenin piispuuskautta varjosti myös Ruotsin ja Venäjän välinen sota, joka oli alkanut vanhoista rajakiistoista. Kuten Agricolakin, myös

Juusten lähetettiin rauhanneuvottelulähetystön mukana Moskovaan. Matka oli epäonnistunut ja lähettiläät joutuivat vankeuteen. Vankeudessa Juusten kirjoitti postillan ja katekismuksen, jotka kuitenkin ovat hävinneet. Hän piti myös päiväkirjaa, josta myöhemmin muokasi matkaraportin. Juusten sai lähettiläsmatkan jälkeen aatelisarvon, mutta menetti terveytensä. Viimeisinä vuosinaan hän kirjoitti latinankielisen piispainkronikan, josta on säilynyt useita käsikirjoituksia. Sen varaan Henrik Gabriel Porthan rakensin Suomen historian perusteoksen.

Mikä oli Agricolan perintö, johon kirjan otsikko viittaa? Paulus Juusten jäi Heinisen mukaan aikalaisensa Mikael Agricolan varjoon. Heininen mainitsee, että Juustenin piispainkronikassa Agricolan elämäkertaa leimaa sekä ihailu että kateus. Agricola oli hyvin lahjakas, eikä hän piilottanut lahjakkuuttaan vaan oli tuottelias kirjoittaja ja kääntäjä. Juusten ei ollut yhtä lahjakas tai tuottelias, mutta kuten Heininen asian ilmaisee, oli hänellä enemmän aikaa. Juustenin ansiot tulivatkin esiin ennen kaikkea piispanviran hoitamisessa. Hän johti Viipurin ja Turun hiippakuntia yhteensä kaksikymmentä vuotta ja vakiinnutti vaikeissa oloissa kirkollisen järjestyksen kiertokirjeillään ja statuuteillaan. Juustenin piispainkronikka on Suomen keskiajan ja reformaatiokauden tärkein kertova lähde ja kirjoittaja itse ensimmäinen nimeltä tunnettu historiankirjoittajamme.

Kuten kirjan takakannessa mainitaan, on *Agricolan perintö* ensimmäinen kokonaisuus Paulus Juustenin elämästä ja kirjallisesta tuotannosta. Tämän tavoitteen kirja täyttääkin erinomaisesti. Kirjasta saa hyvän käsityksen niin Juustenin elämänvaiheista kuin häntä ympäröineestä poliittisesta ja kirkollisesta tilanteesta. Heinisen ansioksi on luettava se tarkkuus, jolla hän on lukenut lähteitään. Esimerkiksi kuvaus Juustenin ylioppilaselämästä Wittenbergissä on antoisaa luettavaa. Heini-

nen kuvaa tarkoin, kuinka ruotsalaiset opiskelijat joutuivat keskenään riitaan, ja miten ”voimakasrakenteinen suomalainen” otti siihen osaa. Juustenista piirtyvä kuva saa hauskoja, inhimillisiä piirteitä ja pitää lukijan otteessaan.

Agricola asui suurimman osan elämästään Turussa, kun taas Juusten muutti usein ja oli monessa mukana, kuten Heinisen kokoamasta Agricolan ja Juustenin elämänvaiheita summaavasta taulukosta (s. 168) käy ilmi. Jäin pohtimaan, onko Paulus Juusten jäänyt Mikael Agricolan varjoon oikeastaan siksi, ettei hänellä ollut samalla tavoin mahdollisuutta keskittyä kirjoittamiseen? Kirkkohistoriallisesta näkökulmasta katsottuna vaikuttaa siltä, että Juusten oli merkittävämpi kirkon tulevaisuuden rakentaja kuin Agricola. Siinä missä Agricola keskittyi käännös- ja kirjoitustyöhön ja toimi kolme vuotta Turun piispana, toimi Juusten opintojensa ja rehtorinkausien jälkeen yhteensä kaksikymmentä vuotta piispana.

Agricolan perintö on varsin miellyttävää luettavaa. Heininen on taitava sanankäyttäjät ja osaa temmata lukijan mukaansa. Lukijalle käy myös selväksi, että kirjoittaja tuntee aihepiirin kuin omat taskunsa. Tähän liittyy myös kirjan ainoa heikkous. Jotta lukija pysyy mukana Paulus Juustenin matkassa, vaaditaan häneltä historian tuntemusta. Heininen käsittelee Paulus Juustenin elämänvaiheiden ja kirjallisen tuotannon lisäksi runsaasti eri tilanteisiin johtaneita syitä ja seurauksia, henkilöitä ja ilmiöitä. Välillä lukijan on palattava taaksepäin saadakseen taas kiinni langanpäästä. Tämä ei kuitenkaan mielestäni haittaa lukukokemusta.

Heinisen kirjan lähde- ja kirjallisuusluettelo on vakuuttava. Hän on käyttänyt hyödykseen runsaasti aikakautta kuvaavia ja avaaivia lähteitä ja tutkimuskirjallisuutta. Kirjan voi lukea vain teoksena, joka esittelee Paulus Juustenin elämän ja tuotannon tai yksityiskohtaisena tietopakettina, josta voi ammentaa lisäsel-

vyyttä erityiskysymyksiin, sillä tekstin alaviitteet tarjoavat halukkaalle runsaasti lisätietoa. Kirjaa voi suositella jokaiselle reformaatiokauden historiasta kiinnostuneelle, niin tieteenharjoittajalle kuin maallikollekin.

EVA THÖLIX
TEOL. MAIST., VAASA

GUSTAV BJÖRKSTRAND
Jacob Tengström:
Universitetsman, kyrkole-
dare och nationsbyggare.
Helsingfors: Svenska litte-
raturskapskapet i Finland
2012. 558 s.

Suomen ensimmäinen arkkipiispa oli myös valtiomies ja arkkipiispa juuri tämän takia. Kirjan kansikuva, J. E. Lindhlin maalaus vuodelta 1830 esittää Tengströmin kaulassaan Aleksanteri I:n lahjoittama briljanttikoristeinen piispanristi ja rinnuksissaan kolme muuta ristiä ja kaksi tähteä. Yksi niistä, Pohjantähden ritarikunnan risti, periytyi aikaisemman isänmaan ajoilta (nykyään Ruotsin valtio jakaa sitä muun muassa naapurimaan presidenttien puolisoille), muut olivat keisarin armonosoituksia. Aikalaisissa herätti pahennusta ja kateutta varsinkin piispan vielä sotatekeväänä 1808 vastaanottama Pyhän Annan ensimmäisen luokan ritarimerkki. Piispanristin Tengström sai seuraavana vuonna, jolloin myös hänen lapsensa korotettiin aatelisäätyyn isänsä ansioitten perusteella ja vanhin tytär nimitettiin keisarinnojen hovineidiksi. Piispa sai Närpiön rikkaan seurakunnan ylimääräiseksi palkkapitäjäkseen vuonna 1811, Vladimirin toisen luokan suurristin 1819 ja Pyhän Annan suurristi briljanttien kera kruunajaisvuonna 1826. Viimeksi mainittuun liittyi huomattava eläke, jota korotettiin vuonna 1829.

”Maanpetturuudessa on kysymys ajankohdasta”, sanoi Tengström-